

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2008 metai

2

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2009

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2008

2

Vilnius 2009

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2008

2

Vilnius 2009

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER

Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2009

© Straipsnių autoriai, 2009

ROMAN JURKOWSKI

LENKŲ SPAUDA (1905–1906) APIE DIDŲJĮ VILNIAUS SEIMĄ

Pirmąją Rusijos revoliucija vadinamu audringu laikotarpiu lietuvių tautai svarbiausias įvykis buvo daktaro Jono Basanavičiaus ir grupės tautinių veikėjų idėjos sušaukti Vilniuje lietuvių suvažiavimą realizavimas. Suvažiavimo organizavimo būdas ir forma, jame priimti nutarimai padarė didžiulę įtaką lietuvių tautinio judėjimo kryptims ir raidai. Į Vilnių sukviesti beveik 2000 lietuvių tautos išrinktų delegatų, atstovavusių visoms lietuvių politinėms partijoms bei reprezentavusių visas idėjines orientacijas, ne tik atskleidė visišką rusifikacinės carizmo politikos fiasko, bet ir pademonstravo lietuvių organizacinius gebėjimus. Vilniaus seimas yra puikus pavyzdys, rodantis jo organizatorius jautus Rusijos imperijos politinės situacijos pulsą po caro Nikolajaus II 1905 m. spalio 17 (30) d. Manifesto ir labai gerai besiorientavusius, kiek caro administracija yra pasirengusi nusileisti. Turėtume prisiminti, kad nuo spalio Manifesto paskelbimo iki Seimo atidarymo buvo praėjusios nepilnos 37 dienos, o atstovų rinkimai provincijoje vyko kur kas anksčiau. Manau, kad sukvietimo į suvažiavimą Vilniuje sparta daug ką pasako apie kitą tiek organizatorių, tiek plačiųjų liaudies masių provincijoje politinės brandos pusę. Buvo puikiai suvokiama, jog Rusijoje po skambių ir daug žadančių monarcho manifestų paprastai būdavo išleidžiami išsamūs ministerijų, senato ar generalgubernatorių potvarkiai, kurie apribodavo, pristabdydavo arba tiesiog iškraipydavo bendrus caro manifestų teiginius. Pagaliau buvo žinomi caro administracijos veiksmai išleidus 1905 m. balandžio 17 (30) d. įsaką dėl religinės tolerancijos, kai stačiatikių dvasininkijai ir rusų nacionalistinėms organizacijoms pradėjus kelti triukšmą dėl išaugusio konvertitų skaičiaus jau tų pačių metų rugpjūčio mėnesį vidaus reikalų ministro potvarkiu (1905 m. rugpjūčio 18 (31) d.) teisinės galimybės ir palen-

gvinimai pereinantiems iš stačiatikybės į katalikybę buvo smarkiai apkarpyti¹. Verta taip pat priminti, kad nė viena iš tuometinių 6 Rusijos Šiaurės vakarų gubernijų teritorijose gyvenusių tautų taip greitai ir organizuotai kaip lietuviai nesureagavo į naujas tautinės ir politinės veiklos galimybes, kurias suteikė spalio manifesto nuostatos.

Frazė „lenkų spauda“ straipsnio pavadinime visų pirma reiškia, kad šiame straipsnyje susitelkta ties Varšuvoje leista lenkų spauda ir keliais periodiniais leidiniais už Karalystės ribų. Iš pastarųjų analizavau Peterburgeėjusį „Kraj“, Krokuvoje – „Czas“ ir „Nowa Reforma“, taip pat „Dziennik Poznański“, populiariausią lenkų laikraštį Prūsijai atitekusiose žemėse. Nuodugniai išanalizavau 1905 m. gruodį Vilniuje leistą vienintelį lenkų laikraštį „Kurier Litewski“ ir 1906 m. nuo sausio 4 (17) iki vasario 20 (kovo 5) d.ėjusį „Nowiny Wileńskie“². Tyrimo objektas buvo tik legali spauda laikotarpiu nuo 1905 m. spalio mėn. pabaigos iki 1906 m. sausio mėn. pabaigos. Nustatytos chronologijos nepaisiau, jeigu iš ankstesnių paieškų turėjau informacijos apie straipsnius ir pasisakymus šia tema, kaip pavyzdžiui, labai įdomios medžiagos, spausdintos savaitraštyje „Prawda“ 1907 m., atveju. Iš Varšuvoje leistų laikraščių peržiūrėjau tautinius demokratų ir jiems artimus reprezentavusį „Goniec Poranny i Wieczorny“ drauge su po jo uždarymo 1906 m. sausio 1 d. trumpaiėjusiu „Czytelnia dla Wszystkich“. Peržiūrėjau taip pat 1905 m. gruodį nustoto leisti „Przegląd Wszepolski“ paskutinius numerius bei konservatyvių grupuočių spaudą reprezentavusius „Słowo“ ir „Kurier Polski“. Iš progresyvios liberalios pakraipos periodinių leidinių peržiūrėjau laikraštį „Gazeta Handlowa“ ir jo tęsinį (nuo 1906 sausio 1 d.) „Nowa Gazeta“ bei savaitraštį „Prawda“. Peržiūrėjau taip pat socialistiniam judėjimui artimus „Głos“, „Ogniwo“ bei katalikišką mintį reprezentavusią periodiką: „Rola“ ir „Przegląd Katolicki“. Prie laikraščių, nepriklausančių išskirtoms politinėms orientacijoms, priskyriau „Kurier Warszawski“, o iš žurnalų – „Tygodnik Ilustrowany“.

Renkant duomenis paaiškėjo, kad laikraščių ir žurnalų skirstymas pagal jų profilį ar politines simpatijas šiuo konkrečiu atveju nėra pagrįstas, nes išskyrus savaitraštį „Prawda“, visa spauda pateikė (jei apskritai pateikė) kokią nors informaciją apie Vilniaus Seimą, beveik vienodą 1905 m. iš gruodžio 5 į 6 d. įvykių Vilniuje vertinimą. Todėl apsisprendžiau minėtų laikraščių ir žurnalų pateiktus vertinimus suskirstyti pagal dalykinį kriterijų. Keliolikos šių laikraščių ir žurnalų, priklausiusių įvairioms lenkų politinėms kryptims, analizės prirėikė ne tik norint kuo išsamiau išnagrinėti suformuluotą problemą. Kai kurie iš peržiūrėtų laikraščių apskritai jokiose savo skiltyse

¹ R. Jurkowski, Edward Ropp jako biskup wileński 1903–1907. W 50-tą rocznicę śmierci, *Studia Teologiczne*, t. 8, Białystok-Drohiczyn-Lomża, 1990, s. 235.

² Iš viso buvo išleisti 32 Vilniaus vyskupo E. von der Roppo leisto laikraščio numeriai. Išsamiau žr.: R. Jurkowski, Stronnictwo Konstytucyjno-Katolickie na Litwie i Białorusi w 1906 r. Szkic do dziejów, *Acta Baltico-Slavica*, t. XVIII, 1986, s. 93–118.

nepaminėjo dvi dienas vykusių Vilniaus seimo posėdžių. Iš aukščiau išvardytų jokios informacijos neišspausdino „Kurier Warszawski“, „Kurier Polski“, „Nowa Reforma“, „Słowo“, „Rola“, „Przegląd Katolicki“, „Czytelnia dla Wszystkich“, „Głos“, „Przegląd Wszechpolski“³.

Lenkų spauda, 1905 m. vasarą ir rudenį sporadiškai rašiusi lietuviška tematika, atkreipė dėmesį į lietuvių tautininkų grupės veiklą tų pačių metų spalio pabaigoje – lapkričio pradžioje. Akstinu tam tapo vyriausybės leidinyje „Правительственный вестник“ išspausdinta informacija apie premjero grafo Sergiejaus Vittės 1905 m. lapkričio 9 d. gautą 1905 m. spalio 31 (lapkričio 13) d. ir 1905 m. lapkričio 2 (15) d. lietuvių deklaraciją (dar vadinamą memorandumu). „Kraj“ perspausdino penkis šio dokumento punktus be jokių komentarų⁴. Analogiškai pasielgė „Gazeta Warszawska“ perspausdindama visą tekstą iš „Правительственный вестник“ pavadinimu *Lietuvių reikalavimai*⁵, taip pat „Gazeta Polska“⁶, „Ogniwo“⁷, „Słowo“⁸ ir „Dziennik Poznański“⁹. „Kurier Litewski“, vienintelis tuo metu Vilniuje ėjęs lenkų dienraštis, 61-ame numeryje pasekė Varšuvos spauda, įžangos žodyje pridėjęs, jog tai „Vilniaus ir iš įvairių Lietuvos vietovių į suvažiavimą Vilniuje atvykusių lietuvių nutarimas“¹⁰. Dėmesio vertas faktas, kad nepaisant nuorodos apie perspausdinimą iš oficialaus vyriausybinio „Правительственный вестник“, įvairiuose laikraščiuose skelbti memorandumo tekstai nebuvo identiški, pavyzdžiui, tekstas, skelbtas „Kurier Litewski“, gerokai skyrėsi nuo išspausdinto „Kraj“ ir kituose laikraščiuose. Tačiau palyginus vyriausybinio officiozo tekstą su originaliu lietuvišku tekstu, išspausdintu 1907 m. „Vilniaus žinių“ 267-ame numeryje, arba bent su vertimu į lenkų kalbą, kurį išspausdino Mykolas Römeris savo studijoje „Lietuva“, paaiškėja, jog ir „Kurier Litewski“ straipsnis buvo sutrumpintas ir nevykusiai išverstas¹¹. „Kurier Litewski“ grįžo prie memorandumo klausimo 63-iaame numeryje, pateikdamas rusiškų laikraščių „Русь“ ir „Новое время“ nuomonę¹². Pirmasis jų, kritiškai nusiteikęs vyriausybės atžvilgiu,

³ Tai susiję su šių laikraščių ir žurnalų publikacijomis nuo 1905 m. spalio 30 d. iki 1906 m. sausio 30 d. ir visiškai nereiškia, kad vėlesniais mėnesiais ar net metais juose nebuvo rašoma apie Vilniaus Seimą.

⁴ Kraj Zachodni, *Kraj*, 1905 11 11 (24), Nr. 43–45.

⁵ Żądania Litwinów, *Gazeta Warszawska*, 1905 11 25, Nr. 262.

⁶ Rezolucja Litwinów, *Gazeta Polska*, 1905 11 24, Nr. 306.

⁷ Autonomia Litwy, *Ogniwo*, 1905 12 02, Nr. 44–46, s. 999.

⁸ Autonomia Litwy, *Słowo*, 1905 11 24, Nr. 301.

⁹ Dział telegramów, *Dziennik Poznański*, 1905 11 30, Nr. 273.

¹⁰ Uchwała Litwinów, *Kurier Litewski*, 1905 11 12 (25), Nr. 61.

¹¹ Visas šio memorandumo vertimas į lenkų kalbą: M. Römer, *Litwa. Studia o odrodzeniu narodu litewskiego*, Lwów, 1908, s. 426–429.

¹² *Kurier Litewski*, 1905 11 15 (28), Nr. 63.

atkreipė skaitytojų dėmesį į tikslingą veiklą valdžios, „kuri norėjusi ta publikacija pa-
gašdinti rusų bendruomenę, parodydama, kur veda lenkų autonomijos siekiai: po jų
autonomijos ims reikalauti lietuviai, latviai, estai, kurie pradės plėšyti Rusiją“. Ta-
čiau „Русь“ manymu, „šis bauginimas neatitinka tikrovės, nes valdžia iš musės padarė
dramblį, paskelbdama peticiją Vilniuje gyvenančių nežinomų asmenų, nesuvokiančių
net, kas tai yra autonomija...“¹³ Lenkų ir lietuvių reikalavimų nėra ko net lyginti, nes
lietuvių reikalavimai bus realūs „po kokių 50 metų, kai lietuviai sukurs savo tautinę
kultūrą, o Lenkijos autonomija šiuo metu yra prioritetinis klausimas“. Tuo tarpu Ni-
kolajus Engelhardtas, žinomas kraštutinio nacionalistinio laikraščio „Новое время“
publicistas, piktinosi pareiškimo apie lietuvių autonomiją publikavimu oficioziniame
leidinyje, vadindamas autonomijos siekius donkichotiškais svaičiojimais, kurie neverti
buvo nei klausyti ministrų taryboje, nei juo labiau skelbti¹⁴. „Kurier Litewski“ nepa-
teikė jokio savo komentaro. Tuo praktiškai ir baigiasi šio laikraščio informacija apie
lietuvių organizacinius ir politinius pasirengimus po poros savaičių įvyksiančiam su-
važiavimui Vilniuje.

Laikraštis „Gazeta Warszawska“ taip pat atkreipė dėmesį į „Русь“ publikacijas,
visiškai pritardamas išdėstytiems argumentams ir, kas įdomiausia, ne itin energingai
protestuodamas prieš lietuvių planus Suvalkų guberniją atskirti nuo Karalystės: „Vie-
nas klausimas yra aktualus ir praktiškas – lietuvių gyvenamos Suvalkų gubernijos liki-
mas, jeigu Lenkijos Karalystė gautų autonomiją. Bet ir čia žemiečiai [turima omenyje
Žemietijų suvažiavimo Maskvoje, prasidėjusio 1905 m. lapkričio 7 (20) d., tuo klau-
simu priimti nutarimai – E. J.] tai numatė, pareikšdami apie galimą būtinybę koreguoti
Karalystės sienas“¹⁵.

Savaitraštis „Kraj“, perspausdinęs sutrumpintą memorandumo tekstą, kitame nu-
meryje grįžo prie jame keltų problemų¹⁶. Vertinta ne iš valstybės interesų pusės (kaip
tai darė rusiška spauda), bet atlikta kritinė daugumos dokumento paragrafų, kuriuos
išspausdino „Правительственный вестник“, analizė (išspausdinta buvo tikrai 6 pa-
ragrafai iš 10, praleista taip pat išsami įžanga). Atkreiptas dėmesys, jog baltarusiai
vadinami „suslavėjusiais lietuviais, iki šiol gyvenančiais lietuviškos architektūros ir
pavadinimų kaimuose“. Pasak „Kraj“, tai yra paslėptas baltarusių lituanizavimo sie-
kis. Tame pačiame kontekste vertintas sumanymas prijungti Gardino guberniją prie
būsimos autonominės Lietuvos: „Jeigu lietuviai protestuoja prieš Suvalkų gubernijos
prijungimą prie Lenkijos Karalystės, tai kodėl Lietuva prijungia baltarusišką Gardino

¹³ Ten pat.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Z. S., Żądania Polaków i społeczeństwo rosyjskie, *Gazeta Warszawska*, 1905 11 28, Nr. 265.

¹⁶ J. Sz., Litwa i Ruś. Przegląd, *Kraj*, 1905 11 18 (12 01), Nr. 46.

guberniją. [...] Reikėtų pasirinkti vieną kriterijų, arba istorinį, arba etnografinį, o ne laisvai taikyti tai vieną, tai kitą.¹⁷ „Kraj“ korespondentas nesureikšmino memorandume pabrėžtos „lenkų įtakos pavojaus Lietuvai“ ir tuo pačiu atkreipė dėmesį į pasikeitusį rusiškos nacionalistinės spaudos požiūrį į lietuvių veiklą. „Dar neseniai lietuviai maitinti pagyrimais ir nuteikinėti prieš lenkus, taip tikintis lengviau kraštą rusifikuoti. Laimei tie lūkesčiai nepasiteisino“.

Pastaroji pastaba atitinka to meto lenkų spaudoje gana dažnai sutinkamą stereotipą – nenorą pastebėti kaskart stipriau išreiškiamus lietuvių tautinius siekius, kaltę dėl augančio konflikto lenkų–lietuvių santykiuose suverčiant caro vykdomai politikai. Tiesa, „Kraj“ šio veiksnio nelaiškė prioritetiniu blogėjančių lenkų–lietuvių santykių kontekste, tačiau dauguma Varšuvoje leistos spaudos dėl to jau neturėjo jokių abejonių. Siekiant išvengti priekaištų šališkumu ar spalvų sutirštiniu aprašant lenkų–lietuvių santykius, buvo perspausdinami straipsniai iš rusiškos periodikos, ypač neišsiskiria kraštutinėmis antilenkiškomis nuostatomis. Puikus to pavyzdys yra perspaudas iš „Новости“ „Gazeta Polska“ puslapiuose, susijęs su jau aptartu memorandumu premjerui S. Vittei. „Новости“ vyriausybės laikraštyje išspausdintą lietuvių deklaraciją įvertino kaip „tikslingą veiklą vyriausybės, kuri skelbdama atsišaukimus ir raginimus dėl Karalystės autonomijos nori turėti argumentų įvesti karinę padėtį Karalystėje [...]. Telegramų skelbimo tikslas buvo akivaizdus. Žiūrėkite, kuo baigiasi lenkų reikalavimai. Šiandien jiems suteikiame autonomiją, rytoj jos reikalauja lietuviai, po to čiuvašai, mordviai ir totoriai“¹⁸. Vienas iš šias prielaidas patvirtinančių argumentų, pasak „Новости“, yra parašų nebuvimas po „Правительственный вестник“ išspausdintu memorandumu. „Vyriausybė nemano privalanti skaitytis su tūkstantinių susirinkimų ir mitingų nutarimais ir tuo pačiu suteikia lemiamą [sic! – R. J.] reikšmę atsitiktiniams atsitiktinių nedidelių būrelių nutarimams [...] visuomenė nežino su kuo turinti reikalą – provokatoriais ar su garbingais lietuviais.“¹⁹ Tokio pobūdžio insinuacijos rusiškoje periodikoje ir jų pakartojimas lenkų spaudoje paskatino „Vilniaus žinias“ 1905 m. 277-ame numeryje išspausdinti šio memorandumo autorių pavardes. „Gazeta Warszawska“ rėmėsi šiuo „Vilniaus žinių“ numeriu, informuodama, kad „peticiją pasirašė daktaras Jonas Basanavičius, Donatas Malinauskas, kunigas J[uozas] Ambraziejus ir M[ečislovas] Davainis-Silvestraitis“²⁰. Verta pažymėti, kad „Gazeta Polska“, kuri sekdamas „Новости“ publikacija priekaištavo oficiozui „Правительственный вестник“

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Autonomia Litwy, *Gazeta Polska*, 190511 29, Nr. 311.

¹⁹ Ten pat. Verta pažymėti, kad „Novosti“ tekstą pakartėjo „Pravda“, 1905 12 07, Nr. 47–48.

²⁰ Cesarstwo. Kronika, *Gazeta Warszawska*, 1905 11 30, Nr. 267.

dėl „lietuvių peticijos“ anonimiškumo, niekada neišspausdino informacijos apie memorandumo autorius.

Dėmesio verta dar viena, šiuokart iš „Сын отечества“ perspausdinta laikraščio „Gazeta Warszawska“ publikacija apie įvykius Panevėžio apskrities Čipėnų valsčiuje 1905 m. lapkričio 12 (25) d. Išsamiai aprašytas daugiau kaip 700 lietuvių valstiečių susirėmimas su policija, vadovaujama apskrities ispravniko. Susirinkimo tikslas buvo išrinkti atstovus į suvažiavimą Vilniuje ir suformuluoti valsčiaus bendruomenės siūlymus. Laikraštis ištaisai publikavo 10 išsamių reikalavimų, kuriuos pateikė susirinkę valstiečiai, pridėdamas, jog pasinaudodami mitingu jie pašalino senąjį vaitą ir išsirinko naują, jau be apskrities valdininko sutikimo²¹.

Galima buvo tikėtis, kad po tokio didelio aptartų periodinių leidinių susidomėjimo Lietuvos autonomija ir lietuvių reikalavimais, išdėstytais memorandume S. Vittei, Didysis Vilniaus seimas ir jo nutarimai, kaip jau ne vienos politinės grupuotės, bet plačių liaudies masių siekių išraiška, sulauks dar didesnio lenkų spaudos dėmesio. Tuo tarpu atsitiko priešingai. Iš visų aukščiau išvardytų leidinių nagrinėjamu laikotarpiu tiktai „Kraj“ ir „Goniec Poranny“ pateikė informaciją apie Vilniaus seimą („Kraj“ nuosekliai vadinamu „lietuvių suvažiavimu“). „Kraj“ publikacijoje aptartas, beje, Lietuvių valstiečių sąjungos 1905 m. lapkričio 22 (gruodžio 5) d. nutarimas, tuo tarpu „Goniec Poranny“ rašė tiktai apie du valstiečių susirinkimus ir aptarė tik vadinamąjį Suvalkų klausimą. Nebuvo tai išsamūs vedamieji, bet pranešimai apie bendrą politinę situaciją Vilniuje, kur Vilniaus seimo aprašymas pateiktas tarp kitų mažai reikšmingų žinių.

„Kurier Litewski“ Vilniaus seimą „paminėjo“ tik lakoniška žinute. Rubrikoje „Krašto kronika“ 1905 m. lapkričio 23 (gruodžio 6) d. numeryje, taigi dar vykstant posėdžiams, pateikta informacija: „Lietuvių suvažiavimas. Vakar 7 val. vakaro miesto salėje (Aušros vartų 10) įvyko lietuvių suvažiavimas dabartiniams įvykiams ir krašto reikalams aptarti.“²² Tiktai tiek apie įvykį, kurio nebuvo galima nepastebėti jau vien todėl, kad jis vyko miesto centre ir į jį suvažiavo per 2000 asmenų. Dabartinė tyrimo situacija sunkiai leidžia paaiškinti „Kurier Litewski“ redakcijos laikyseną, juolab, kad ji nuolat skelbė norą susikalbėti su „geriausia lietuvių inteligentijos dalimi“ ir reišė įsitikinimą, kad „lenkų-lietuvių antagonizmas neturi pagrindo, nėra pagrįstas, kad buvo blogos valios žmonių dirbtinai sukurtas ir kad tikrasis lietuvių tautinis judėjimas neturi su tuo nieko bendra“²³. Kaip teisingai pastebi vilnietis autorius Janas Sawickis straipsnyje apie „Kurier Litewski“, kai jis priklausė Hipolitui Korwin-Milewskui:

²¹ Zyg. St., Sprawy litewskie, ten pat, 1905 12 06, Nr. 273.

²² Zyg. St., Sprawy litewskie, ten pat, Nr. 267.

²³ Redakcijos informacija prieš įvadinį straipsnį: W. Z a h o r s k i, W sprawie litewskiej, *Kurier Litewski*, 1905 10 05 (18), Nr. 29.

„Dauguma šio laikotarpio lietuviškos tematikos straipsnių skirti kalbos problemai bažnyčiose ir polemizavo su „litvomanišku“ laikytu laikraščiu „Vilniaus žinios“²⁴ – tad iš esmės niekas nekludė plačiau pasidomėti, kas gi gruodžio 5–6 dienomis vyko miesto salėje. Galima prielaida, kad toks nutylėjimas buvo sąmoningas veiksmas, tačiau turint omenyje įvairių mitingų, susirinkimų, sueigų gausą Vilniuje pirmaisiais „konstitucinės laisvės“ metais, gali būti, kad buvo tiesiog neapsižiūrėta. Tačiau neapsižiūrėjimą galima pataisyti pranešus vėliau, bet tai nebuvo padaryta. Sąmoningo veiksmo versiją patvirtina keletas faktų. Visų pirma leidėjo H. Korwin-Milewskio, kategoriškai neigusio lietuvių judėjimo tautinį pobūdį ir žiūrėjusio į jį kaip į savotišką valstiečių keistenybę, nuostatos. Lenkų-lietuvių konfliktą jis matė per caro valdžios inspiruotą klasinį valstietijos susidūrimo su lenkų bajorija prizmę. Todėl išsami informacija apie didįjį lietuvių suvažiavimą buvo bereikalinga ir kenksminga reklama. Tai, kad Seimo nutarimai nebuvo vienareikšmiškai nukreipti prieš lenkus, čia neturėjo didesnės reikšmės. Antra, redakcijos ar leidėjo nenoras paskleisti lenkų spaudoje žinią apie lietuvių tautos atstovų, išrinktų atvirais [?] rinkimais, didįjį suvažiavimą. Tuo metu praktiškai tiksliai „Kraj“ turėjo savo nuolatinį korespondentą Vilniuje, kiti lenkų savaitraščiai, o juo labiau dienraščiai, laikėsi tuomet visuotinai priimto informacijos perspausdinimo, šiuo atveju iš vietinio „Kurier Litewski“, nes jeigu ir buvo remiamasi lietuvių spauda, tai dažniausiai taip pat cituojant vietinius lenkų laikraščius. Tai daugiausia paaiškina, kodėl Vilniuje vykstant suvažiavimui ir netrukus po jo pranešimą (ir tai labai lakonišką) išspausdino tiksliai „Kraj“.

Aprašymas, išspausdintas dvigubame „Kraj“ 49–50 numeryje, nėra specialus pranešimas apie Vilniaus seimą. Autorius, pasislėpęs po inicialais J. Sz., šešiais punktais aptaria (beje, gana laisvai) valstiečių atstovų rezoliuciją suvažiavime, panaudodamas ją politinių ir agrarinių neramumų Lietuvos kaime charakteristikai²⁵. Akivaizdžiai pastebima visos korespondencijos tendencija: „politinis judėjimas jungiasi su agrariniais“. Autoriaus nuomone, „vienos tautos kurstytos prieš kitas. Estai ir latviai prieš

²⁴ J. S a w i c k i, „Kurier Litewski“ Hipolita Korwin-Milewskiego, *W kraju i na wychodźstwie. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Sławomirowi Kalembece w sześćdziesięciopięćciolecie urodzin*, Toruń-Olsztyn, 2001, s. 364; R. Jurkowski, „Kurier Litewski“ w latach 1905–1907, *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, t. XXII, z. 1, 1983, s. 79–106.

²⁵ J. S z ., Litwa i Ruś, *Kraj*, 1905 12 16 (29), Nr. 49–50. Išvardyti šie „Vilniaus suvažiavimo punktai“: 1. Rekomenduojama visai Lietuvai su seimu Vilniuje kovoti už Lietuvos autonomiją. 2. Rekomenduojama liautis naikinus (padeginėjus ir kirtus) miškus ir bajorų bei valstybinius dvarus, turint omenyje, kad ateity visas tas turtas bus lietuvių liaudies padalintas. 3. Tuo atveju, jei lietuvių reikalavimai nebus patenkinti, miestuose ir kaimuose rekomenduojamas visuotinis streikas. 4. Rekomenduojama kovoti su politiniu lietuvių lenkinimu, lenkų dvasininkijos įvestu visose Lietuvos bažnyčiose. 5. Rekomenduojama valstiečiams kuo energingiau kovoti su valdžia, nemokėti mokesčių, boikotuoti valdininkus, mokytojus ir raštininkus. 6. Primitytinai rekomenduojama susilaikyti nuo monopolinės degtinės gėrimo.

vokiečius, lietuviai prieš lenkus, o to pasekmė – agrarinės riaušės“. Pasak autoriaus, čia neapsieita be valdžios kurstymo. „Dar neseniai „Новое время“, polemizuodamas su Lenkijos autonomijos reikalavimais, rėmėsi suverenios lietuvių liaudies teise, kurią lenkai siekia pažeisti. Iš tikro rusifikacinė politika neliko bevaisė“²⁶. Tačiau toliau svarstant apie valdžios inspiracijas *nolens volens* konstatuojama: „nors ir pasisėkė numesti nesantaikos kaulą tarp iki tol draugiškai gyvenusių tautų, bet tuo pačiu išplėstas ir į priekį pastūmėtas lietuvių tautinis judėjimas, kuris dabar siekia Lietuvos suverenumo“. Pasakojimas baigiamas aukščiau pateiktų išvadų kontekste šokiruojančiu apibendrinimu: „Nepaisant to, savo ruožtu galime pareikšti, kad mums, lenkams, Lietuvos autonomija visiškai nekliaudo.“²⁷ Panašiai buvo parašyta tame pačiame numeryje spausdinta kita korespondencija: „Vilniuje yra grupė rimtai galvojančių ir pilietiškai mąstančių lietuvių, su kuriais galima susitarti.“ Platformos pagrindas štai toks: „visos trys tautybės – lenkų, lietuvių ir baltarusių – turi vienodą teisę vadintis krašto čiabuviais ir kultūriškai vystytis, kultūringai nebaugindamos išstumti vieną už Bugo, kitą už Dauguvos“²⁸. Nuorodoje į Vilniaus seimo posėdžius buvo priminimas, kad taip pat esą ir „litvomanų“, „kai lietuvių sueigoje kažkas pareikalavo nutarimų vertimo į lenkų kalbą, kunigas Ambrazevičius mestelėjo – „Į Varšuvą su lenkų kalba“.

„Goniec Poranny i Wieczorny“ 1905 m. gruodžio 12 d. (n. st.) rytiniame leidime informacija „Žinios iš Vilniaus“ pranešė: „šovinistiniai lietuvių išpuoliai prieš lenkus pasireiškė dviejose lietuvių sueigose, kurios praeitą savaitę vyko Vilniuje, miesto salėje“²⁹. Iš daugybės lietuvių rezoliucijų redakcija parinko tikslai vieną, susijusią su Suvalkų gubernija, kurią cituodama labai iškraipė: „Jeigu Lenkija gaus autonomiją, tai Suvalkų gubernijos lietuviai pateks į Lenkijos įtakos jungą, kuris yra kur kas pavojingesnis nei rusų įtakos jungas. Jeigu Lietuva negaus autonomijos, tai lietuviams gyvenimo sąlygos pertvarkytoje Rusijoje bus kur kas geresnės nei autonominėje Lenkijoje. Todėl nutariame atskirti Suvalkų guberniją nuo autonominės Lenkijos ir tuo tikslu agituoti visuose tenykščiuose valsčiuose.“ Žinutė baigiama redakcijos pastaba: „Ponai litvomanai dabar vyks viešnagės gastrolių į Suvalkų guberniją.“³⁰ Tai buvo tipiškas teiginys, dažnai sutinkamas endekų spaudoje.

Lenkų spauda lietuvių suvažiavimo Vilniuje faktą nutylėjo. Išsamesnių aprašymų, analizės ar atskirų nutarimų nagrinėjimo, išskyrus šias dvi lakoniškas informacijas, nepasirodė. Gerokai daugiau rašyta apie bruzdėjimus Lietuvos kaime, kas įdomu sie-

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat.

²⁸ A. R. Z., Korespondencja z Wilna z 6 (19) XII 1905 r., ten pat.

²⁹ Wieści z Wilna, *Goniec Poranny i Wieczorny*, 1905 12 12, Nr. 519.

³⁰ Ten pat.

jant juos su Vilniaus seimo nutarimais. Cituotoje 1905 m. gruodžio 6 (19) d. „Kraj“ spausdintoje informacijoje rašyta apie „pavojingiausių nutarimus, priimtus lietuvių sueigose“ ir iš konteksto sekė, kad omenyje turimi Vilniaus seimo nutarimai³¹. Šio savaitraščio 51 numeryje pranešime „Znad Niemna“ korespondentas, pasirašinęjantis pseudonimu „Flis“, tvirtino: „Po lietuvių suvažiavimo Vilniuje kaskart labiau pasireiškia judėjimas, nukreiptas prieš žemvaldžius. Vieno iš didžiųjų žemės savininkų dvare valstiečiai pareiškė neleisiantys kirsti ir išvežti miško.“³² „Gazeta Warszawska“, remdamasi rusų laikraščiais („Новое время“, „Варшавский вестник“ ir „Journal de St. Petersbourg“) panašiai rašė 1905 m. pabaigoje: „Visoje Lietuvoje plečiasi revoliucinis judėjimas, priešiškas viskam, kas rusiška. Sukilėliai fanatiškai taiko lietuvių suvažiavimo Vilniuje programą. Visur griaua mokyklas ir valstybinius pastatus, valdininkai bėga“³³. Apie neramumus Šiaulių apskrityje rašė „Goniec Poranny i Wieczorny“³⁴. „Dziennik Poznański“ informavo „apie bauginančias žinias iš provincijos dėl lietuvių tautinio susierzinimo aistrų. Lietuviai valstiečiai išvaro iš mokyklų svetimus mokytojus ir valdininkus, o agrarinis judėjimas stipriai reiškiasi Vilniaus ir Kauno gubernijose“³⁵. Krokuvietiškas „Czas“ pakartojo Peterburgo telegrafo agentūros komunikatą, prieš tai išspausdintą keliuose rusiškuose laikraščiuose ir pacituotą „Gazeta Warszawska“ puslapiuose³⁶. Diena vėliau apie tai pasisakė „Kurier Litewski“, kurį labai papiktino agentūros komunikato žodžiai, pakartoti po to daugelyje laikraščių, taip pat ir lenkiškų, kad „lietuvių dvasininkija agitavo užgrobti stačiatikių Bažnyčios turtą ir išvyti rusus iš Lietuvos, o sentikių gyvenami kaimai yra puldinėjami ginkluotų gaujų ir griaujami maldos namai“³⁷. „Kurier Litewski“ vienareikšmiškai teigė: „neteisybė, kad katalikų dvasininkija kursto prievartą, tačiau tiesa, kad mobilūs kariuomenės būriai su apskričių viršininkais ir ispravnikais suiminėja valstiečius, o tai sukelia pastarųjų neapykantą valdininkams“³⁸.

Bandant ieškoti kitų, nei prieš tai paminėtų, menko lenkų spaudos susidomėjimo Vilniaus seimo posėdžiais ir nutarimais jo sušaukimo ir darbo metu priežasčių, reikėtų pradėti nuo vieno paprasčiausių teiginių istorijos tyrinėjimuose: informacijos stoka taip pat yra informacija. Lenkų spauda nerašė apie Vilniaus seimą visų pirma todėl,

³¹ A. R. Z., Korespondencja...

³² Flis, Znad Niemna, ten pat, 1905 12 23 (1906 01 05), Nr. 51.

³³ *Gazeta Warszawska*, 1905 12 22, Nr. 289.

³⁴ Ruch litewski, *Goniec Poranny i Wieczorny*, 1905 12 09 d., Nr. 516.

³⁵ Z Wilna, *Dziennik Poznański*, 1905 12 22, Nr. 291.

³⁶ Rewolucja nadbałtycka, *Czas*, 1905 12 18, Nr. 288, vakarinis leidimas. Įdomu tai, kad su tokiu pavadinimu aprašyti įvykiai Lietuvoje.

³⁷ Ten pat.

³⁸ Ze Żmudzi, *Kurier Litewski*, 1905 12 06 (19), Nr. 81.

kad baigiantis 1905 m. ir be to turėjo apie ką rašyti. Buvo tai Žemietijų suvažiavimo Maskvoje laikas, kur be kita ko diskutuota dėl Karalystės autonomijos, toje pačioje Karalystėje įvesta karo būklė, streikai ir manifestacijos paralyžiavo ūkinį ir politinį-visuomeninį miestų gyvenimą Rusijos imperijai atitekusoje teritorijoje, Livonijoje ir Kurše vyko tikras estų ir latvių karas su Rusijos armija ir policija, Maskvoje prasidėjo darbininkų sukilimas, pasirodė vis nauji valdžios dekretai ir potvarkiai. Tokio pobūdžio žinių apstu to meto laikraščių skiltyse. Kita vertus, stokota galimybių remtis pirminiais šaltiniais, t. y. lietuvių spauda. Kliudė ne tiek kai kurių leidinių priešiška nuostata lenkiškumo Lietuvoje ar lietuvių padėties Suvalkijoje atžvilgiu, bet kur kas proziškesnė priežastis – lietuvių kalbos nemokėjimas. Be to, absoliučiai nesiorientuota lietuvių politinio judėjimo kryptyse, kas vedė prie jų visų sutapatinimo su labiausiai pagarsėjusiais nacionalistais ir klerikalais. Rezultatas buvo toks, kad mano tiriamu periodu net nemėginta nors kiek priartėti prie objektyvių vertinimų. Dažniausiai iš gausios rusų spaudos rinktasi tai, kas būtent tuo momentu labiausiai tiko, bet nebūtinai buvo artima tiesai. Be to, neivertinti Lietuvoje vykstančių tautinių procesų mastai, ir toliau globėjishiškai traktuojant „mūsų jaunesniųjų brolių tautinę emancipaciją“. Prie to pridėjus tikros informacijos stoką, viskas baigdavosi arba tylėjimu (kaip mano nagrinėjamos problemos atveju), arba grynų nesąmonių, neretai pašlakstytu didžiaponystės ir polonocentristiniu padažu, rašinėjimu.

Šių pastabų kontekste, matyt, nenuostabu, kad plačiausią ir giliausią viso politinio-kultūrinio-tautinio reiškinių, koks, be abejonės, buvo Vilniaus seimas, analizę lenkų spaudoje pateikė Mykolas Römeris, viena iškiliausių XIX a. pabaigos ir XX a. pirmosios pusės asmenybių. Tai buvo trys straipsnių ciklo dalys „Lietuviški laišakai“, spausdintos laikraštyje „Prawda“ 1907 m. sausio ir kovo mėnesiais, taigi praėjus daugiau nei metams nuo Vilniaus Seimo. Toks laiko tarpas pasirodė esąs labai reikalingas politinei ir mokslinei distancijai 1905 m. gruodžio įvykių atžvilgiu. Trijuose išsamiuose straipsniuose jis pirmiausia aptarė bendrą situaciją lietuvių-baltarusių gubernijose 1905 m., rašydamas, žinoma, tiktai apie lietuvių tautinio judėjimo raidą³⁹. Antroje ir trečioje dalyje susitelkė tik ties „atstovų suvažiavimo ir jo nutarimų“ aptarimu ir vertinimu bei atskiro valstiečių atstovų susirinkimo rezoliucija⁴⁰. M. Römeriui šie „Lietuviški laišakai“ buvo pasirengimas darbui apie jau istorinę „Lietuvą“. Lyginant tuos abu tekstus Vilniaus seimo požiūriu, galima pastebėti ne tik nemažai panašumų, bet ir skirtumų. Pastarieji nebuvo esminiai, greičiau tik kitoks akcentų sudėliojimas, turint omenyje, kad tekstas, spausdintas leidinyje „Prawda“, rašytas lenkų iš Karalystės

³⁹ M. Römer, Listy litewskie (Ewolucja idei narodowej oraz państwowości litewskiej), *Prawda*, 1907 01 26, Nr. 4, s. 38–40.

⁴⁰ M. Römer, Listy litewskie (Zjazd delegacji litewski na tle wypadków jesiennych z r. 1905 jako punkt wyjścia w obecnym kształtowaniu się stronnictw i sił społecznych litewskich), ten pat, 1907 03 02, Nr. 9, p. 95–96; Dokończenie, ten pat, 1907 03 09, Nr. 10, p. 106–108.

skaitytojams. Todėl autorius specialiai pabrėžė (išskirdamas kursyvu), kad būsimos valstybės sienas apibūdinanti rezoliucija neturi „agresyvaus nacionalizmo pobūdžio [...], nes ta pati rezoliucija seimo sušaukimo motyvuose remiantis keturių požymių su trimis priedais formule specialiai akcentuoja siekį, kad ir kitos (t. y. ne lietuvių) Lietuvoje gyvenančios tautos galėtų naudotis visiška laisve (žinoma, kultūrine-tautine ir pilietine)“⁴¹. Šioje vietoje nėra reikalo išsamiai aptarti M. Römerio išvadų – naujau-sioje lenkų istoriografijoje tai padarė minėtas J. Sawickis⁴², tačiau verta prisiminti mo-tyvus, kuriais vadovavosi veikalo „Lietuva“ autorius rašydamas apie Vilniaus seimą Varšuvoje leistam laikraščiu „Prawda“. Antrajame iš eilės „Laiške“, anonsuodamas „vadinamojo Vilniaus seimo analizę“, jis rašė: „dabartiniai įvykiai Lietuvoje Lenkijoje yra tiek mažai žinomi, kad jų pateikimas turės taip pat ir informacinę vertę. Šimtąkart daugiau ir išsamiau žinome apie toliau nuo mūsų esančią Latviją, nei apie kaimyninę Lietuvą“⁴³.

Šie žodžiai buvo svarbūs 1907 m., neprarado savo aktualumo ir mūsų dienomis. 1907 m. M. Römeris, recenzuodamas Leono Wasilewskio knygą „Litwa i jej ludy“, atkreipė dėmesį, kad autorius „kaip Didžiojo lapkričio seimo nutarimus (p. 68–69) cituoja penkis memorandumo, dr. J. Basanavičiaus įteikto tų pačių metų spalį grafui Vitte, reikalavimus [...] ir pateikęs tokius nutarimus, kurių Suvažiavimas visiškai niekada nepriėmė, ponas Wasilewskis su naiviu rimtumu diskutuoja su jų turiniu, prikiš-damas jiems grobikiškumą (sic!), toliau cituodamas tikruosius suvažiavimo nutarimus, pastarųjų autoriais laikydamas 7 lietuvių delegatus į Dūmą ir tvirtina, kad tokiu būdu lietuvių delegatai sušvelnino agresyvias Suvažiavimo tendencijas“⁴⁴.

Mano labai vertinamas ir daugelį kartų čia cituotas vilnietis istorikas J. Sawickis puikiam 2001 m. straipsnyje apie H. Korwin-Milewskio „Kurier Litewski“ daro tą pačią klaidą kaip ir L. Wasilewskis prieš 94 metus⁴⁵. Jis rašo, kad „Kurier Litewski“ neskyrė didesnio dėmesio vadinamajam Vilniaus seimui – apsiribota suvažiavimo nu-tarimų perspausdinimu iš rusų spaudos ir jos reakcija į lietuvių reikalavimus“ ir išnašo-se nurodo du „Kurier Litewski“ numerius (mano cituotus šiame straipsnyje), susijusius su [...] J. Basanavičiaus ir grupės lietuvių veikėjų 1905 m. lapkričio 9 (22) d. įteiktu memorandumu premjerui S. Vitte.

Šios dvi baigiamosios pastabos kartu yra ir tiriamojo darbo tezės. Dabartiniame lenkų istorijos moksle trūksta naujų, parašytų jau be cenzūros kontrolės ir ideologi-nių dogmų, darbų ne tiktai apie Didįjį Vilniaus seimą, bet apie visą žavingą reiškinių,

⁴¹ Ten pat, p. 107.

⁴² J. Sawicki, *Michał Römer a problemy narodowościowe na ziemiach byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Toruń, 1998, s. 77–79.

⁴³ *Listy litewskie (Zjazd delegacki...)*, p. 95.

⁴⁴ M. Römer, Z powodu jednej książki, *Prawda*, 1907 10 12, Nr. 41, s. 482–483.

⁴⁵ J. Sawicki, „Kurier Litewski“ Hipolita Korwin-Milewskiego..., s. 365.

koks buvo moderniosios lietuvių tautos atgimimo procesas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Dar daugiau – trūksta knygų vertimų iš lietuvių kalbos, o kregždutė, kokia galima laikyti įdomų Egidijaus Aleksandravičiaus ir Antano Kulakausko darbą, dar nereiškia pavasario⁴⁶. Nauji lietuvių istorikų darbai, kaip pavyzdžiui, puikūs, labai aukšto mokslinio lygio tekstai, spausdinti serijoje „Lietuvių Atgimimo istorijos studijos“, Lenkijoje žinomi nedidelei lietuvių kalba skaitančiai istorikų grupei.

Iš lenkų kalbos vertė A. Prašmantaitė

THE POLISH PRESS (1905–1906) ON THE GREAT SEJM OF VILNIUS

Summary

ROMAN JURKOWSKI

The article analyses twenty-one Polish newspapers and magazines published not only in Warsaw, but also in Krakow, Vilnius, Petersburg and Posnan. The periodicals analysed represented the National-Democratic Party, the conservative and progressive directions. Nine of them did not even mention the Great Sejm. The Lithuanian memorandum handed to Prime Minister Sergei Witte in October and November of 1905 received much more coverage. A few newspapers printed laconic statements of general nature. *The Kurier Litewski*, the main Polish newspaper published in Vilnius, printed just a few sentences about the ‘gathering of Lithuanians’. There were several reasons for such position of the Polish periodicals of that time. Firstly, they avoided issues associated with the Lithuanian national movement and the prevailing opinion was that it would be ‘promotion of Litvomans’. Secondly, at that period Russia was the centre of other significant events: the insurrection in Moscow, the convention of gubernias’ municipalities and agricultural unrest in the Baltic gubernias. The Lithuanian convention beside such events seemed less important. Only *The Prawda* published in Warsaw a year later devoted three exhaustive articles on the Great Sejm of Vilnius written by Mykolas Romeris.

Gauta 2008 m. rugšėjo mėn.

Dr. Roman Jurkowski, adjunktas Varmijos-Mozūrijos universiteto Istorijos ir tarptautinių santykių institute. Mokslinių interesų kryptys – XIX a. istorija, tarptautiniai santykiai.

El. paštas: roman.jurkowski@uwm.edu.pl

⁴⁶ Pavadinimas *Pod władzą carów. Litwa w XIX wieku* šiek tiek klaidinantis, nes autoriai daugelyje skyrių aptaria 1905–1907 m. problematiką. Tyrimo ir metodologiniu požiūriu tai, žinoma, visiškai pagrįsta. Tačiau apie svarbų įvykį, koks buvo Didysis Vilniaus seimas, šioje knygoje pateiktas nepilnas puslapis (p. 172) labai bendro pobūdžio duomenų. Trūksta bent jau svarbiausių Seimo nutarimų išvardijimo.